

ПОНЯТТЯ і правова природа

зловживання правами у сучасному цивільному праві України

О. С. Губар

здобувач Науково-дослідного інституту
приватного права і підприємництва НАПрН
України

Розглядаються питання поняття зловживання цивільними правами як недобросовісного здійснення прав з метою заподіяння шкоди іншій особі. Визначено особливості доктрини з питань правової природи зловживання цивільними правами в сучасному цивільному праві України.

Ключові слова: зловживання цивільними правами, здійснення цивільних прав, межі здійснення цивільних прав, форми зловживання цивільними правами, шикана.

Рассматриваются вопросы понятия злоупотребления гражданскими правами как недобросовестного осуществления прав с целью причинения вреда иному лицу. Определены особенности доктрины по вопросам правовой природы злоупотребления гражданскими правами в современном гражданском праве Украины.

Ключевые слова: злоупотребление гражданскими правами, осуществление гражданских прав, пределы осуществления гражданских прав, формы злоупотребления гражданскими правами, шикана.

The questions of the notion of abuse of civil rights as unfair exercise of the civil rights to harm another persons. The features of the doctrine of the legal nature of the abuse of

civil rights in modern civil law of Ukraine are cleared up.

Keywords: *abuse of civil rights, the exercise of civil rights, the limits of civil rights, forms of abuse of civil rights, chicane.*

Нормативне визнання зловживання суб'єктивними цивільними правами як особливої правової категорії, що перебуває у невідривному зв'язку із здійсненням цивільних прав, обумовлює необхідність виявлення визначальних ознак, система яких дасть змогу визначити поняття зловживання цивільними правами і провести відмежування від суміжних правових конструкцій.

На сучасному етапі питання щодо поняття зловживання цивільним правом набуло додаткової актуальності, що обумовлено ускладненням існуючих і появою нових способів здійснення цивільних прав, які нерідко мають зв'язок з використанням суб'єктивного права на шкоду третім особам.

Поняття «зловживання правом» в українському праві нормативно не визначене, залишається переважно предметом доктринальних тлумачень і судової практики, що не завжди сприяє чіткому та однозначному визначенню правової природи, умов застосування і правових наслідків зловживання правами.

Наведене зумовило мету зазначеного наукового дослідження, яка полягає в проведенні наукового аналізу кваліфікуючих ознак, співвідношення із суміжними правовими категоріями і визначення поняття зловживання цивільними правами в цивільному праві України.

Термін «зловживання правом» використовується в ч. 3 ст. 13 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України), згідно з якою не допускаються дії особи, що вчи-

няються з наміром завдати шкоди іншій особі, а також зловживання правом в інших формах.

Згідно з ЦК України зловживання правом може потягти за собою певні негативні наслідки для особи, що його допустила. Відповідно до частини 6 статті 13 ЦК України в разі недодержання особою при здійсненні своїх прав вимог, які встановлені ч. ч. 2-5 цієї статті, суд може зобов'язати її припинити зловживання своїми правами, а також застосувати інші наслідки, встановлені законом.

Цивільне законодавство не містить визначення поняття та умов застосування. Не визначено належним чином у ЦК України питання щодо санкцій, інших правових наслідків у зв'язку із зловживанням правом. У цивільно-правовій науці також відсутній єдиний підхід щодо розуміння правової природи зловживання цивільним правом.

Варто зазначити, що це питання залишається одним з найбільш дискусійних в юридичній науці, що певною мірою вплинуло на якість нормативного регулювання і практики застосовування цієї правової конструкції.

У сучасній юридичній науці сформульовано два основні протилежні підходи до характеристики зловживання цивільним правом – негативний і позитивний. Концепція негативного сприйняття зловживання цивільним правом заперечує саме поняття «зловживання правом», оскільки правомочність здійснювати право на шкоду іншим особам не входить до змісту суб'єктивного цивільного права, а тому здійснення права не може бути протиправним (М. Планіоль, М. М. Агарков, М. С. Малєїн) [1].

Інша концепція, яка на сучасному етапі знайшла нормативне закріплення в законодавстві, ґрунтується на ідеї визнання необхідності законодавчого закріплення та доктринального обґрунтування зло-

зживання правом (Й. О. Покровський, В. П. Грибанов, М. І. Бару, М. О. Стефанчук) [2, 3].

Основне питання, яке обумовлює цю дискусію, викликане неоднозначністю відповіді щодо юридичної природи дій із здійснення суб'єктивного цивільного права, яким завдається шкода третім особам. Визнання конструкції зловживання суб'єктивним цивільним правом ґрунтується на загальнодозвільному правилі про те, що особа здійснює свої цивільні права вільно, на власний розсуд (ч. 1 ст. 12 ЦК України). Водночас, здійснюючи своє суб'єктивне право, особа не лише правомочна особисто обирати власну поведінку, а й зобов'язана діяти в чітко окреслених законодавцем межах [3].

Зазначене положення знайшло нормативне закріплення в нормах чинного цивільного законодавства про те, що при здійсненні свого цивільного права особа зобов'язана: утримуватися від дій, які могли б порушити права інших осіб, завдати шкоду довкіллю; додержуватися моральних засад суспільства (ч. ч. 2, 4 ст. 13 ЦК України). Подібна за своєю спрямованістю норма передбачена положеннями ч. 3 ст. 13 ЦК України, які містять заборону щодо дій, які вчиняються з наміром завдати шкоди іншій особі, а також зловживання правом в інших формах.

Термін «зловживання правом» у його буквальному значенні означає використання прав на зло (для зла), що передбачає здійснення суб'єктивного цивільного права на шкоду іншим особам.

Сучасні автори розглядають зловживання правом як конструкцію, яка полягає в тому, що особа, якій формально належить суб'єктивне право, неправомірно його здійснює. Вважається, що уповноважена особа допускає зловживання правом у випадку, коли дії такої особи ґрунтуються на її суб'єктивному праві, передбачають недозволене використання свого права,

порушують міру і вид поведінки, визначені законом, посилаючись при цьому на формально належне їй суб'єктивне право [4].

У зв'язку з цим зловживання правом розглядають в літературі формою здійснення, за допомогою якої заподіюється шкода іншим учасникам суспільних відносин шляхом здійснення права в суперечності з його цільовим призначенням або здійсненням дій, що виходять за межі наданих законом прав, якщо межі й цілі здійснення права встановлені в законі [5].

У сучасній доктрині права зловживання правом зазвичай пропонується розуміти як дії суб'єктів цивільних правовідносин, що вчиняються в рамках наданих їм прав, але з порушенням їх меж. Зловживання правом зазвичай пропонується розглядати особливим правопорушенням. Основна специфіка таких протиправних дій полягає в тому, що дії правопорушника формально спираються на належне йому право, однак при конкретній його реалізації вони набувають такої форми і характеру, що призводять до порушення прав і інтересів інших осіб, що охороняються законом.

У цьому зв'язку до зловживання правом О. П. Сергеев пропонує відносити шикану; дії підприємців, спрямовані на обмеження конкуренції; реалізацію наданих суб'єктивним правом можливостей недозволеними засобами, а також використання уповноваженим суб'єктом недозволених засобів захисту [6].

Сучасна юридична наука в цілому ґрунтується на класичному визначенні поняття «зловживання правом», сформульованим В. П. Грибановим, який розумів під ним «особий тип гражданського правонарушения, совершенного правомочным лицом при осуществлении принадлежащего ему права, связанного с использованием недозволенных конкретных форм в рамках дозволенного общего типа поведения» [7].

Пізніше це визначення почали використовувати й інші науковці. Також вдалим можна вважати визначення зловживання правом як здійснення права всупереч цілям і призначенню права В. О. Рясенцева [8].

Заслужують на увагу обґрунтування окремими вітчизняними авторами розуміння категорії «зловживання цивільним правом», яка дещо по-іншому розуміється порівняно з визначенням, сформульованим В. П. Грибановим і прихильниками його поглядів.

Так, на думку Г. В. Онищенко, зловживання правом являє собою здійснення особою в межах закону свого суб'єктивного права без мети задоволення власних потреб та із заподіянням шкоди іншим особам. Воно становить окремий вид правопорушення, особливість якого полягає в тому, що при зловживанні правом особа не порушує норму права, а діє всупереч призначенню суб'єктивного права [9].

Вищевказані визначення були сформульовані в країнах континентальної системи права. Що стосується країн англо-американського права, то, як зазначає Т. С. Яценко, «у науковій літературі цивілістичного характеру зустрічається точка зору, згідно з якою англосаксонська система права не визнає вчення про зловживання правом». Однак сама дослідниця дотримується прямо протилежної точки зору [10].

Як уже зазначалося, основними ознаками зловживання правом є наявність шкоди, а також дія всупереч призначенню права, але в межах наданих законом і договором повноважень. З огляду на це про зловживання правом у довірчих відносинах, на думку Г. В. Онищенко, може йти мова у випадку вчинення одним із учасників таких відносин (передусім довірчим власником/управителем) у межах його компетенції дії, що суперечить цілям трасту

і призвело до заподіяння шкоди іншим суб'єктам довірчих правовідносин (довірителю та/або вигодонабувачу). Як зазначають дослідники, у разі зловживання довірчим власником своїми правами, він лише буде зобов'язаний відшкодувати всі заподіяні збитки... [11].

Як приклад такого зловживання в літературі наводиться випадок, коли довірчий власник у дискреційному трасті (discretionary trust), самостійно визначаючи порядок, строки і розміри виплат вигодонабувачам, розподіляє такі виплати нерівномірно, тобто платить одним отримувачам більшу суму коштів, а іншим – менше. При цьому такий розподіл не відповідає цілям трасту, тобто не є обґрунтованим і доцільним, хоча формально довірчий власник діє в межах наданих йому повноважень: він добросовісно управляє переданим йому майном, а всі отримані доходи розподіляє між усіма вигодонабувачами. Однак, оскільки він наділений правом самостійно визначати, кому, скільки і яким чином виплачувати, він, наприклад, за суб'єктивними причинами (особиста неприязнь або навпаки – особлива прив'язаність тощо) діє в інтересах лише частини бенефіціарів, завдаючи цим самим шкоду іншим.

Іншим прикладом зловживання правом може бути ситуація, коли один із бенефіціарів, який діє на підставі закону або документа про створення трасту, звертається до суду із заявою про перенесення місцезнаходження трасту з однієї країни в іншу (наприклад, шляхом заміни одного довірчого власника на іншого) виключно з тією метою, щоб іншому отримувачу було незручно (далеко, дорого тощо) реалізувати свої права в довірчих правовідносинах. Такий випадок мав місце в справі Marshall, 2002 WL 371463 (Restatement (Second) of Conflict of Laws) [12], коли один з бенефіціарів запропонував перенести довічний траст із Те-

хасу в Луїзіану, в результаті чого інший вигодонабувач втратив змогу звернутися по судовий захист за підсудністю до суду, який розташований за місцем його проживання.

У юридичній літературі наводиться ще один приклад зловживання цивільними довірчими правами: коли довіритель звертається до суду з вимогою про розірвання (або визнання недійсним) договору довірчого управління і про повернення переданого майна не з метою задоволення власних інтересів, а з метою заподіяння збитків довірчому управителю, який таким майном управляє. Характерним прикладом цього може бути розірвання свекрухою (довіритель) договору з управлінням будинком, у якому зять (довірчий управитель) проживає разом з дружиною. Причому єдиною причиною звернення свекрухи до суду є недопущення подальшого користування зятем її майном і бажання позбавити його місця проживання, а не певні порушення, допущені при виконанні договору.

Вищезазначені приклади, на думку Г. В. Онищенко, свідчать про те, що в довірчих правовідносинах кожен учасник може зловживати своїми суб'єктивними цивільними правами. Однак, урахувавши обсяг повноважень, більше можливостей зловживання правами має все ж таки довірчий власник/управитель.

У разі вчинення такого роду дій будь-яким із учасників довірчих правовідносин суд, зазначає Г. В. Онищенко, повинен установити: 1) чи наділений відповідний суб'єкт суб'єктивним правом на вчинення такої дії відповідно до закону і документа про створення трасту (договір про довірче управління майном); 2) чи діє він у межах свого суб'єктивного права; 3) чи відповідає така дія інтересам уповноваженої особи і 4) чи шкодить така дія інтересам інших осіб у правовідносинах. Якщо ця дія, будучи абсолютно право-

мірною, виявиться ненаправленою на задоволення інтересів особи, яка її вчиняє, суд повинен визначити, чи не порушує зазначена дія основоположний принцип неприпустимості зловживання своїми правами. І якщо суд дійде висновку, що за таких обставин має місце зловживання правом уповноваженою особою, він повинен відмовити в захисті прав цієї особи, посилаючись на порушення вищезазначеного принципу. При цьому слушно звертається увага на складності формування правозастосовчої практики кваліфікації зловживання цивільним правом. У цьому зв'язку ідеться про те, що «...на практиці встановити істинні мотиви поведінки людини і довести наявність в її діях ознак зловживання правом дуже складно, а іноді й практично неможливо, однак судова практика різних країн все ж таки йде шляхом розвитку і вдосконалення в цій частині [13].

Наведений вище аналіз зловживання цивільними довірчими правами має важливе значення для будь-яких видів суб'єктивних цивільних прав передусім у частині визначення методики (порядку) юридичної кваліфікації наявності/відсутності зловживання суб'єктивними цивільними правами в конкретному спорі, який розв'язується судом.

Поняття «зловживання цивільним правом» значною мірою визначається предметом цієї правової категорії, яким охоплює дії, вчинення або невчинення яких може бути кваліфіковане як зловживання цивільним правом.

Відповідь на питання щодо предмета цієї правової категорії визначатиме сферу поширення зловживання правом як виду недобросовісного здійснення права в частині неприпустимості визнання такими ухилення від вчинення дій, що впливають із змісту зобов'язального права.

У власному розумінні здійснення права полягає передусім у вчиненні актив-

них дій і не охоплює т. зв. негативні зобов'язання, що передбачають утримання від вчинення певних дій.

Однак у широкому розумінні здійснення права доцільно розглядати як будь-які дії, активні та пасивні, що охоплюються змістом суб'єктивного цивільного права, але вчинені за межами правомірного (добросовісного) здійснення цивільних прав. У зв'язку з цим виправданим доцільно поширювати зловживання правом як на випадки вчинення дій, так і на ситуації утримання від їх вчинення, якщо такі дії (діяння) охоплюються змістом суб'єктивного цивільного права.

З огляду на вищезазначене широкі розуміння дій (діянь), що становлять предмет зловживання цивільним правом, утримання від вчинення дій з метою заподіяння шкоди третій особі, мають бути кваліфіковані як зловживання суб'єктивним цивільним правом.

З таких обставин О. М. Садіков не безпідставно вважає, що як зловживання правом вимоги може бути розцінена й умисна затримка кредитором пред'явлення вимоги до боржника (зокрема щодо відшкодування втраченої вигоди) з огляду на зміну обставин (зростання цін) або з метою стягнення більш високих процентів, що при застосуванні ст. 10 ЦК РФ матиме своїм наслідком відмову кредиторю в задоволенні вимог про відшкодування втраченої вигоди в частині чи повністю [14].

При цьому в літературі звертається увага на те, що питання кваліфікації здійснення кредитором права вимоги як зловживання правом має бути вкрай виваженим, оскільки в разі помилки це дає змогу одній із сторін зобов'язання (не задоволеної результатом фактичного виконання, нехай і не належного), незважаючи на відсутність недоліків дійсності договору, звернутися «по допомогу» до ч. 1 ст. 10 ЦК РФ (положення, аналогічного за змістом ч. 3 ст. 13 ЦК України) [15].

У зв'язку з цим окремі автори обґрунтовують висновок про те, що в контексті ст. 13 ЦК України в договірних зобов'язальних правовідносинах зловживання правом також виступає як не належне здійснення суб'єктивного права, що спрямоване виключно на заподіяння шкоди боржнику, а не на досягнення мети зобов'язання. Правові наслідки такого зловживання правом – відмова суду в захисті цивільного права вимоги (у задоволенні позову про примусове виконання боржником обов'язку в натурі) через порушення особою вимог закону про недопустимість зловживання правом (ч. 6 ст. 13, ч. 3 ст. 16 ЦК України) [15].

Зазначений вище підхід заслуговує на підтримку в цілому, хоч і потребує уточнення в частині визнання зловживання правом різновидом недобросовісного здійснення цивільних прав (у даному випадку договірних зобов'язальних прав), що не виключає можливості здійснення суб'єктивного права для заподіяння шкоди зобов'язаній особі (у зобов'язальних відносинах – боржнику), так і водночас (тобто частково) і для досягнення мети зобов'язання.

Учасниками відносин, пов'язаних із зловживанням правом, виступають учасники відповідних цивільних правовідносин, що зумовлює необхідність врахування особливостей суб'єктного складу і статусу носіїв відповідних суб'єктивних цивільних прав (у тому числі речових, договірних/недоговірних зобов'язальних, корпоративних тощо).

Зокрема, правомочною особою у договірному зобов'язанні – носієм зобов'язальних прав є кредитор, який має право вимагати від боржника виконання його обов'язку. Нормативне підтвердження статусу боржника як правомочної особи в зобов'язальному правовідношенні міститься в нормі ч. 3 ст. 510 ЦК України: «Якщо кожна із сторін у зобов'язанні

має одночасно і права, і обов'язки, вона вважається боржником у тому, що вона зобов'язана вчинити на користь другої сторони, і одночасно кредитором у тому, що вона має право вимагати від неї».

Наведене свідчить про те, що суб'єктом зловживання цивільним правом виступає особа, яка є носієм суб'єктивного цивільного права (у договірних відносинах – кредитор, у речових – особа-власник, носій іншого речово-правового титулу тощо) та правомочна вчиняти або вимагати вчинення дій від зобов'язаної особи (у зобов'язальних відносинах – боржника, в абсолютних – будь-якої третьої особи, зобов'язаної дотримуватись речових, інших абсолютних прав).

Суб'єктом зловживання цивільним правом не може бути носій суб'єктивного обов'язку, оскільки зобов'язана особа не є носієм суб'єктивного права і позбавлена змоги його здійснювати як добросовісно, так і недобросовісно.

У зв'язку з цим суб'єктом зловживання правом у договірних відносинах є кредитор, який неналежним чином здійснює своє право вимоги, у речових – носій речового права, який недобросовісно здійснює належне йому речове право.

У юридичній літературі класичним прикладом зловживання правом у договірних відносинах вважається пред'явлення кредитором (бенефіціаром), який вже отримав від боржника суму боргу, вимоги до гаранта про сплату цієї отриманої суми – сама дія кредитора при тому, що зовні вона відповідає усім необхідним вимогам щодо виконання зобов'язання, прямо порушує заборону, передбачену ч. 1 ст. 10 ЦК РФ (і ч. 3 ст. 13 ЦК України), завдаючи шкоду приватній особі [16].

Проведений вище аналіз свідчить про те, що сучасна юридична наука розглядає поняття зловживання цивільним правом переважно через спосіб здійснення цивільного права, залишаючи без на-

лежної уваги питання щодо співвідношення способу здійснення і змісту цивільного права.

У цілому не викликає заперечень розуміння зловживання цивільним правом як здійснення цивільного права неналежним способом, тобто таким, що суперечить закону. Разом з тим залишення без чіткої відповіді питання щодо співвідношення способу і змісту цивільного права може сприяти ототожненню цих правових категорій, чим ускладнює визначення поняття зловживання цивільним правом.

Науково обґрунтоване поняття зловживання цивільним правом неможливо сформулювати без чітких критеріїв співвідношення між здійсненням і змістом суб'єктивного цивільного права.

Подібні правові конструкції хоч і схожі між собою, але мають істотні відмінності, які виключають визначення поняття зловживання цивільним правом через його зміст.

У цьому зв'язку заслуговують на увагу спроби надати додаткові аргументи необхідності законодавчого закріплення і доктринального обґрунтування зловживання правом шляхом обґрунтування ідеї щодо самостійного характеру обов'язку зобов'язаної особи не здійснювати своє суб'єктивне право на шкоду інтересам інших осіб.

Так, на думку О. В. Волкова, у суб'єктивному цивільному праві закладений ще один обов'язок щодо суб'єктивного права – не здійснювати його на шкоду інтересам інших осіб. Науковець вважає, що саме цей обов'язок становить другу половину змісту будь-якого суб'єктивного цивільного права [17].

Опоненти такого підходу звертають увагу на те, що вказаний обов'язок (не здійснювати право на шкоду іншим) не є елементом змісту суб'єктивного права – оскільки він виникає безпосередньо на стадії здійснення суб'єктивного пра-

ва у формі конкретних дій особи (які підлягають оцінці з точки зору відповідності встановленим ст. 13 ЦК України межам здійснення права). При цьому слушно зазначається, що положення про зловживання правом слід розглядати способом встановлення законодавцем меж належного здійснення суб'єктивного цивільного права, що знайшло відображення в розміщенні цих положень (про зловживання правом) у главі 2 ЦК України «Підстави виникнення цивільних прав та обов'язків» [15].

За своїм змістом зловживання цивільним правом стосується здійснення суб'єктивного права як способу реалізації правомочностей і не є самостійним елементом (складовою) змісту суб'єктивного цивільного права. У зв'язку з цим неналежне здійснення, яким є зловживання цивільним правом, не свідчить про вихід носія суб'єктивного права за межі змісту наявних в нього правомочностей.

З огляду на це слушно видається ідея про те, що «...встановлення законодавчого правила про неприпустимість зловживання правом стосується не змісту суб'єктивного права, а його здійснення шляхом реалізації такого права. Тобто наявність в особи суб'єктивного права та його здійснення особою з необхідністю зумовляють належну поведінку особи при здійсненні правомочностей, що становлять зміст належного їй суб'єктивного права. Саме належне здійснення права (зокрема без наміру завдати шкоду) унеможливає кваліфікацію дій особи як зловживання ним» [15].

Такий підхід видається правильним і заслуговує на підтримку, оскільки зловживання цивільним правом пов'язане не з його змістом, а з формою його здійснення, тобто має суб'єктивний характер на відміну від підстав недійсності правочину, передбачених законом (зокрема ст. 203 ЦК України), що мають

об'єктивний характер (порушення вимог закону або інших правових актів).

Суб'єктивний характер зловживання цивільним правом обумовлює формування судової практики щодо обмеження наслідків застосування норми ЦК РФ про неприпустимість зловживання цивільним правом, якою може бути лише відмова в позові, але невизнання недійсним правочину, вчинення або невиконання якого було, на думку суду, зловживанням правом [18].

Розуміння зловживання цивільним правом як форми здійснення суб'єктивного права, а не його змісту було методологічною підставою для обґрунтування в літературі висновку про те, що зловживання правом за своєю правовою природою є неналежним здійсненням суб'єктивного права, що проявляється у вчиненні дій, спрямованих саме на заподіяння шкоди іншій особі (особам) [15].

Розуміння сутності зловживання цивільним правом як дій, що вчиняються «при здійсненні суб'єктивного цивільного права» дає змогу звузити це поняття до заподіяння шкоди внаслідок здійснення наявного суб'єктивного цивільного права й відмежувати цю правову категорію від суміжних з поняттям делікту та порушення договірної зобов'язання, які також можуть вчинятися «з наміром завдати шкоди іншій особі» (ч. 3 ст. 13 ЦК України).

Розуміння зловживання правом сприяло обґрунтуванню в юридичній літературі пропозицій щодо уточнення законодавчого формулювання (ч. 3 ст. 13 ЦК України), зазначивши, що такі дії вчиняються «при здійсненні цивільного права», як це пропонується сьогодні і в Концепції реформування цивільного законодавства РФ: «Не допускаються здійснення цивільних прав виключно з наміром завдати шкоди іншій особі, дії в обхід закону, а також інше свідомо недобросовісне

здійснення цивільних прав (зловживання)» (ст. 10 ЦК РФ) [19].

Проведений аналіз юридичної природи зловживання суб'єктивним цивільним правом свідчить про доцільність його розуміння як виду недобросовісного здійснення цивільних прав, а не лише як здійснення права способом, не передбаченим законом.

У юридичній літературі добросовісне здійснення цивільних прав розглядають як дії учасника цивільних відносин, який здійснює належні йому права з урахуванням існуючих меж та обмежень, не порушує права інших учасників цивільних відносин, вчиняє дії, спрямовані на мінімізацію негативних наслідків, тощо [20].

Отже, вищевикладене дає підстави розуміти під недобросовісним здійсненням цивільних прав несумлінне їх здійснення на порушення загальноприйнятих, визначених законом або правочином правил чесної поведінки, які поширюються на відповідні види правовідносин, у межах яких допущено недобросовісне здійснення цивільних прав.

Визнання зловживання цивільним правом різновидом недобросовісного здійснення цивільного права дає підстави розглядати зловживання правом у вузькому та широкому розумінні як зловживання суб'єктивним цивільним правом (зловживання правом у вузькому розумінні) і свідомо недобросовісного здійснення цивільних прав (зловживання правом у широкому розумінні).

У вузькому (власному) розумінні зловживання правом – здійснення цивільних прав виключно з наміром завдати шкоди іншій особі (шикана).

У широкому розумінні зловживання правом являє собою в будь-яких випадках недобросовісне здійснення цивільних прав.

Залежно від виду та умов настання шкідливого результату можна виокремити такі три різновиди (форми) недобросовісного здійснення цивільних прав, як:

1) здійснення цивільних прав виключно з наміром завдати шкоди іншій особі (шикана); 2) дії в обхід закону; 3) інше свідомо недобросовісне здійснення цивільних прав (тобто інші форми зловживання правом).

Проведений аналіз поняття зловживання цивільним правом дає підстави для таких висновків:

1. Зловживання цивільним правом полягає у недобросовісному здійсненні належних уповноваженій особі правомочностей, визначених змістом цивільного права, з метою заподіяння шкоди боржнику, іншій зобов'язаній особі (у речових, інших абсолютних правах).

2. Зловживанню суб'єктивним цивільним правом властива загальна його ознака, яка полягає в неналежному здійсненні права з наміром заподіяння шкоди, тобто вчинення дій в межах наявних правомочностей способом, який суперечить призначенню права, з порушенням інших, визначених законом, меж здійснення цивільного права.

3. Зловживання цивільним правом виникає при здійсненні цивільного права, що передбачає вчинення дій або уникнення (ухилення) дій, які становлять зміст суб'єктивного цивільного права, недобросовісне здійснення якого вчинено свідомо, спрямоване на заподіяння шкоди боржнику, іншій зобов'язаній особі.

4. Суб'єктом вчинення зловживання суб'єктивним цивільним правом виступає носій суб'єктивного цивільного права (речового, зобов'язального, корпоративного тощо), який недобросовісно здійснює належне йому право з метою заподіяння шкоди зобов'язаній особі.

Суб'єктом зловживання цивільним правом не може бути носій суб'єктивного обов'язку, оскільки зобов'язана особа не є носієм суб'єктивного права і позбавлена можливості його здійснювати як добросовісно, так і недобросовісно.

Список використаної літератури

1. *Малиновский А. А.* Злоупотребление субъективным правом (теоретико-правовое исследование) / А. А. Малиновский. – М. : Юрлитинформ, 2007. – С. 50.
2. *Грибанов В. П.* Осуществление и защита гражданских прав / В. П. Грибанов. – М. : Статут, 2000. – С. 293.
3. *Стефанчук М. О.* Межі здійснення суб'єктивних цивільних прав / М. О. Стефанчук. – К. : КНТ, 2008. – С. 121.
4. *Майданик Р. А.* Трест: собственность и управление капиталами (природа прав, рецепция в право Украины). – К. : Наукова думка, 1995. – С. 81.
5. *Хміль М. М.* Принцип неприпустимості зловживання правом (теоретико-правові аспекти): автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – Х., 2005. – С. 10.
6. *Гражданское право. Учебник* / [И. Д. Егоров, И. В. Елисеев, А. А. Иванов, Д. А. Медведев и др.]; под ред. А. П. Сергеева и Ю. К. Толстого. – М. : ПРОСПЕКТ, 1997. – Ч. 1. – (600 с.) – С. 252–253.
7. *Грибанов В. П.* Пределы осуществления и защиты гражданских прав // Осуществление и защита гражданских прав. – М. : Статут, 2001. – С. 63.
8. *Рясенцев В. А.* Условия и юридические последствия отказа в защите гражданских прав (к ст. 5 Основ гражданского законодательства Союза ССР и союзных республик) // Советская юстиция. – 1962. – № 9. – С. 8-9.
9. *Онищенко Г. В.* Проблема існування категорії «зловживання правом» // Юридичний журнал. – 2007. – № 2 (56). – С. 31-32.
10. *Яценко Т. С.* Категория шиканы в гражданском праве: история и современность. – М. : Статут. – 2003. – С. 62.
11. *Гражданское и торговое право капиталистических государств* / Отв. ред. К. К. Яичков. – М. : Изд-во Международные отношения, 1966. – С. 187.
12. *Hendrickson R. A., Silverman N. R.* Changing the Situs of a Trust. Law Journal Press, 1982. – XXVI, §. 1.03 1-6
13. *Онищенко А. В.* Общие принципы как источник регулирования доверительных правоотношений // Альманах цивилистики: Сборник статей. Вып. 4 / Под ред. Р. А. Майданика. – К. : Алерта; ЦУЛ, 2011. – С. 426-427.
14. *Садилов О. Н.* Убытки в гражданском праве Российской Федерации / О. Н. Садилов. – М.: Статут, 2009. – С. 101.
15. *Гришко О.* Зловживання правом і порушення договірної зобов'язання: співвідношення понять // Юридична Україна. – 2011. – № 9. – С. 43.
16. *Рожкова М. А.* Юридические факты гражданского и процессуального права: соглашения о защите прав и процессуальные соглашения / М. А. Рожкова; Исслед. центр частного права. – М. : Статут, 2009. – С. 17.
17. *Волков А. В.* Теория концепции «злоупотребление гражданскими правами» / А. В. Волков. – Волгоград : Станица-2, 2007. – С. 133.
18. *Практика применения Гражданского кодекса РФ части первой* (А. Б. Бабаев, Р. С. Бевзенко, В. А. Белов, Ю. А. Тарасенко); под общ. ред. В. А. Белова. – М. : Издательство Юрайт, 2010. – (Практика применения). – С. 82.
19. *Дикарев И.* Проект изменений в гражданском законодательстве РФ / И. Дикарев // Корпоративный юрист. – 2011. – № 2. – С. 7.
20. *Цивільний кодекс України: Науково-практичний коментар* (пояснення, тлумачення, рекомендації з використанням позицій вищих судових інстанцій, Міністерства юстиції, науковців, фахівців). – Т. 1 : Загальні положення / За ред проф. І. В. Спасибо-Фатеевої. – Серія «Коментарі та аналітика». – Х. : ФО-П Колісник А. А., 2010. – С. 53.